

TERCÜMELER :

ULUĞ BEĞ'İN SİKKELERİ *

W. BARTHOLD

Rusçadan Türkçeye çeviren : ABDÜLKADİR İNAN

Uluğ Beğ hakkında 1918'de neşrettiğim monografide¹ bu hükümdarın sikkelerini bahis konusu etmemiştim. Onun uzun yıllar süren saltanatının büyük kısmında kendi adıyla sikke darbetmesine imkân yoktu. Uluğ Beğ, Semerkand'ı ve bütün Türkistanı tam müstakil olarak idare etmiş, seferler yapmış ve muhteşem binalar inşa ettirmişti; bilgilerin ve yazarların eserlerinde ve kendi tarafından bırakılan yazıtlarda Uluğ Beğ için müstakil hükümdarlara mahsus unvanlar kullanılmakta, yalnız sultanlığından değil, fakat halifeliğinden de bahsedilmektedir². Bütün bunlara rağmen Uluğ Beğ babası Şahruh'un hayatında resmen ancak onun nâibi idi. Bu devirde Semerkand'da darbedilen sikkelerde ancak Şahruh'un adını görüyoruz. Şahruh'un ölümünden (12 Mart 1448) Uluğ Beğ'in ölümüne kadar ancak 2 yıl, 7 aylık bir zaman geçti; bu müddet içinde Uluğ Beğ, saltanat iddiası güden başka Temürlülerle çetin mücadelelerde bulundu. Bu devirde Uluğ Beğ saltanat imtiyazlarından, babası devrindekine nazaran daha az faydalanmakla beraber Temürlülerin başkanı sıfatiyle Semerkand'da ve Herat'ta kendi adına sikkeler darbetti. Bu sikkelerin üzerindeki yazılar şimdilik tamamiyle halledilememiş olmakla beraber dikkate değer mahiyettedir. Uluğ Beğ hakkında yazdığım monografide bu hükümdarın saray ve ordu işlerinde, babası Şahruh'un aksine olarak, Moğol geleneklerine daha ziyade kıymet verdiğini yazmışım³. Bu sikkelerdeki yazılar benim mutaleamı teyidediyorlar.

British Museum kataloğunda Uluğ Beğ'in Herat'da 852'de darbedilen iki tip sikkesi tavsif edilmiştir⁴; yine aynı yılda ve

* Izv. RAIM II. Dergisinden.

¹ W. Barthold, Uluğ Bey ve zamanı, Spb. 1918 (ZKAN, 8; Seri XIII).

² Aynı eser, s. 109. ³ Aynı eser, 71.

⁴ Catalogue of oriental coins in the Brit. Mus., VII, p. 38, nr. 109 (tab. III) add., II, 154, nr. 109a (tabl. XXXI).

853'de Herat'da ve Semerkand'da darbedilen sikkelerini Ermitaj, Türkistan halk müzesi ve Türkistan Şark Enstitüsü koleksiyonlarında gördüm. Bu sikkelerde, Clavicho'nun da bahsettiği Temür arması — üç küçük daire — bulunmaktadır⁵. Şahrüh'ün sikkelerinde ise bu arma görülmemektedir. British Meseum kataloğunun müellifi Lane-Poole'un okuyuşuna göre sikke *Uluğ Beğ bin Temür Gürgen nâmına* darbedilmiştir; Gürgen kelimesi, Vambéry'ye uyarak yanlış izah edilmektedir⁶. Malûmdur ki Gürgen kelimesi "güveyi - damad,, demektir; Cengiz Han sülâlesinden evlenmek suretiyle akraba olan Temür, Uluğ Bey ve Temür'ün torunlarından bazıları da kendilerini böyle tesmiye ederlerdi.

Sikkedeki Herat kelimesinin yanında bulunan bir kelimeyi Lane-Poole önce «سورمو» okumuştur, sonra «سورومرد» okumuştur. Bu müellif, galiba, bu kelimeyi Orta Asya şehirlerinde, bilhassa Şeybanî'ler devrinde, darbedilen sikkelerde görülen esrarengiz «سرمرد»⁷ kelimesine yaklaştırmış olsa gerekir. Lane-Poole'un Ermitaj nüshasındaki bu kelime A. K. Markov eliyle «سوزوم» diye tashih edilmiştir. Matbuatta ise Lane-Poole kataloğunun son kısmı hakkında tenkit yazan Tisenhausen tarafından tashih edilmiştir. Tisenhausen bu kelimeyi «سوزوموز» okumak istemiş, fakat ikinci «و» birinci «ز» ile «م» arasında bulunmaktadır.

Tisenhausen'in doğru olarak kaydettiği gibi bu «سوزوم» kelimesi Türkçedir, yani Temür devrindeki Moğolca *uge manu* sözünün tercümesidir.

Lan-Poole'un ن (oğul) okuduğu kelimeye gelince - Markov bu kelimedeki ilk harfin ۱ değil, iki noktalı ۲ olduğunu kaydetmektedir. Yine bu kelimededen önce «همی» okunan bir kelime vardır ki م ile ی arasında noktasız bir diş ve bir de «همی» üzerinde «د» harfi olması muhtemel bir harf vardır. Lane-Poole bu kelimeyi دهمی okuyor ve bunun ancak bir unvan olabileceğine (may be a title) işaret ediyor⁸. Bu muhayyel unvan gerek tarih ve gerek

⁵ Clavicho, Temürlengin hayatı, 233.

⁶ Catalogue, VII, s. XXIX.

⁷ Aynı eser, s. XXXIII.

⁸ ZWO, VII, 366.

dilbilgisi bakımından izah edilmiş değildir, bu kelimeye Tisenhausen de, yazdığı tenkidinde temas etmemiştir.

«سوزوم» kelimesi gösteriyor ki bu sikkelerdeki yazı Türkçedir. Lane - Poole'un «بن» diye okuduğu kelimenin «ب» si «ي» olursa (همی şeklindeki kelimenin yanında bir «د» görüldüğüne göre) bunun Türkçe ablativ eki olan «دين» olması hatıra gelir. Arapça «هم» yahut «همت» kelimeleri kalıyor ki “düşünce,, , bazan da “ruhanî himaye,, anlamına gelir ki meselâ şeyhin kendi müridlerine gösterdiği himmet gibi. İbn Arabşah'ın sözlerine göre Temür kendi zaferlerini Şeyh Zeyneddin Havafi'nin himmeti sayesinde diye izah ederdi⁹. Uluğ Beğ'in tarihinden malûmdur ki bazan ona müracaat edenler “Büyük Emir in ruhu için,, diye rica ederlerdi¹⁰. Bütün bu şartları dikkat nazarına alarak sikkedeki yazının şöyle okunmasını teklif ediyorum: تیمور کورکان همی (همتی) دین الوغ بیک سوزوم

Temür'ün ölümünden sonra darbedilen sikkelerden, Uluğ Beğ'in sikkelerinden başka, hiç bir sikkede Temür'ün adı yoktur. Temür-lülerden hiç kimse sülâlenin kurucusuna karşı Uluğ Beğ kadar derin saygı göstermemiştir.

⁹ Catalogue, VII, s. XXXI.

¹⁰ İbn Arabşah, Mısır basması, 9. Freitag'ın sözlüğünde Arabşah'ın burası himmet kelimesi için tanık gösterilmiştir; yine orada الهمة الروحانية الى جانب الحق لحصول الكمال له او لغيره hakkında Tarifat'ın (Brock. II, 216; Temür'un çağdaşı olan müellifin eseri) izahı vardır.

¹¹ Barthold, Uluğ Beğ ve zamanı, s. 38.

